

KÖZMŰVELŐDÉS.

Az erdélyi rom. kath. irodalmi társulat heti közlönye.

MEGJELENIK MINDEN SZOMBATON.

Előfizetési díjak:		A társulat minden rendű tagjai a lapot tagdíjajkért kapják.	A lap szellemi részét illető cikkek a szer- keztőségnek, az előfizetési pénzek a pénz- tári-, az esetleges reklamációk pedig a kiadóhivatalnak küldendők.
Egészévre	8 kor		
Félévre	4 "		
Negyedévre	2 "		
		Kéziratokat nem adunk vissza.	

Püspök urunk apostoli szózata a nagybőjti időszak alkalmából.

Krisztusban szeretett Hiveim!

Beáll legközelebb a nagybőjti idő, a szent idő, a bűnbánat ideje, mely arra szolgáljon, hogy a kereszténység nagy ünnepére, Husvét sz. napjára, a husvéti bárány, Jézus Kr. szent testének és vérének méltó vételére készüljünk.

Sürgetik e sz. napok, hogy megemlékezzünk az örök Atyának hozzánk való batártalan szeretetéről, ki egyszülött Fiát érettünk a leggyalázatosabb halálnak engedte át; hogy megemlékezzünk az örök Fiának kimondhatatlan szeretetéről, ki bennünket saját vérével a bűn átkától, az örök haláltól megváltott és lelkünknek halálos sebeit az ő szentséges seibeivel meggyógyította.

Bár bejárhatnám e sz. napokban nagy megyém minden egyes községét! Üdvösségtekért aggódó szívemnek egész melegevel kérnélek és intenék titeket, hogy a kegyelemnek ezen napjait keresztényekhez illő módon felhasználva, megvalósítani iparkodjék azt a nagy célt, melyet a nagybőjtben mindenkinek elérni kellene, hogy Jézus Krisztussal, a fájdalom emberével, a világ nagy bűnbánójával ti is bűnbánatot tartatok és vétkeitektől megtisztulva és a régi bűnös embernek meghalva, a feltámadt Krisztussal új életre támadjatok „és az ott fennvalókat keressétek, hol Krisztus vagyon az Isten jobbán ülőn.” (Kol. 3. 1.)

Hozy ezen nagy célt elérjétek, az Anyaszentegyház Krisztus keserves kinszenvedéséhez utal, ajánlja a keresztút gyakori megjárását, küld minket a kálvária hegyére, hadd lássuk és szívleljük meg, mennyibe került Isten fiának, hogy bűneinkért vezekelve azokért számunkra bocsánatot nyerjen; hadd lássuk, hogy mily keveset kíván a nagyirgalmú Isten mitőlünk elégtétel gyanánt számtalan kihágásunkért; mily könnyűvé tette még a legnagyobb bűnösnek is az üdvözülhetést, mit sem kívánva tőlünk egyebet, mint hogy a Krisztus Jézus által nyújtott elégtételt bánatteljes szívvel magunkévá tegyük és azt Istennek magunkért felajánljuk.

Nézétek csak kedveseim, az Isten ártatlan Bárányát, ki végtelen szeretetből azért jelent meg közöttünk, hogy ünkénytelen vegye magára a világ bűneit; nézzük őt a kereszt oltárán, megterhelve minden bűnnel, mely Adám első bűnétől a világ végéig elkövetett és ha meggondoljuk, hogy

minden bűn örök poklot érdemel, ne csodálkozzatok, ha ezen Báránynak fájdalmi mérhetetlenek, ha tengerkinjában felsohajt a zsolttárossal: „*könnyeltek engem a halál fájdalmai és a gonoszok árjai megháborítottak engem; a pokol fájdalmai megkörnyeztek engem.*” (Zsolt 17. 5. 6.)

Szent igaz az, a mit Izaiás próféta monda róla: „*a mi betegségeinket ő viselte és fájdalmainkat ő hordozta . . . megsebesített a mi gonoszságainkért, megronsoltott bűneinkért, a mi békességünkért van rajta a fenyíték és az ő kekségével gyógyultunk meg.*” (Iz. 53. 4.) Megtoghatalan szerete! Leszállott az Isten fia, mint egy nagy orvos, hogy meggyógyítsa az egész emberiséget, mely testben és lélekben súlyos betegre fektött. De minthogy a baj emberi erővel meg nem gyógyítható, ezen mennyei orvos magára vette összes betegségeinket a fájdalommal együtt. A mit nekünk szenvednünk kellett volna lelkünkben, most és az egész örökkévalóságon át, azt ő szenvedte el a jászoltól kezdve a keresztig; a mit nekünk kellett volna szenvednünk testünkben a pokol börtönében, azt elszenvedte ő helyettünk első lehellelettől az utolsóig: csak hogy mi meggyógyulhassunk, azért vették őt körül a pokol fájdalmai.

A jászoltól kezdve a keresztig mindig csak szenvedett és minden egyes fájdalomán volt különös célja, hogy valami jót nyerjünk általa, vagy valami rossztól megszabadítson. Megalázta magát és emberré lett, hogy mi Isten gyermekei lehessünk; — szolgálta, hogy minket szabadokká tegyen; halandó lett, hogy mi a boldog halhatatlanságot elérjük; istállóban született, hogy mi a mennyország isteni szépségű palotájában lakhassunk; fektött a jászolyban, hogy mi a mennyei trónuson ülhesünk; kis szalma lett az ágya, hogy nekünk jobb sorsot szerezzon; barnok között fektött, hogy mi az angyalok közé jussunk; a végtelen gazdag szegényné lett, hogy mi általa gazdagokká legyünk; — értünk mint féreg tiportatott, hogy mi, férgek, felmagasztalassunk; értünk rabbá lett, hogy az ördög rabjai szabadságra jussanak; az ártatlan elítéltetett, hogy a bűnös felmentessék; értünk egész teste összeronsoltatott az ostorcsapások alatt, hogy testiségünk bűneért vezekeljen; szent feje tövissel koszorúztatott, hogy számtalan kevély, bosszualló, tisztátalan gondolatainkért eleget tegyen; szent arca összeköpdöstetett, hogy hiúságunk és tetszelgési vágyunk miatt bűnhődjék; érettünk megizlette az ecetet és epét, mert mértéktelenek valánk; kezei, lábai felszögeltettek, hogy ezen tagok bűneit is

szenvedjen; fülei csak gyalázatokat, szitkokat hallanak, mert mi szívesen hallgattuk a rossz beszédeket; szívét átszúrták a mi szívünk hűtlenségei miatt; az életnek meg kellett halnia, hogy az örök halálra ítelt lélek életet nyerjen.

Láthatjátok tehát, Testvéreim, hogy Jézus Kr. egész életén át mi érettlünk dolgozott, áldozott, szenvedett, csak-hogy lehetővé tegye nekünk, hogy bűneinktől és azok büntetésétől könnyű szerrel megszabaduljunk; a mi bűneinkért valakinek kell bűnhődnie, ezt az igazságos Isten el nem engedheti: megbűnhődött érettlük az Isten Báránya, Jézus Krisztus, a mi testvérünk. A mitendőnk immár, hogy ezen drága kincsét magunkévá tegyük és azt Istennek bűneinkért váltásdíj gyanánt felajánljuk.

Magunkévá tesszük Krisztus elégtételét a Szentségek méltó felvétele által. Kiváltképen a bűnbánat szentségében folyik lelkünkre Jézus drága vére, hogy azt minden szentytől megmossa és a mennyországra méltóvá tegye.

Néztek csak az ég boldog lakóit, ők egykoron köztünk éltek, mint büös emberek; voltak, kik egy hosszú életet töltöttek bűnökben és épen csak a bajl pillanatában tértek Istenhez és már a jövő pillanatban azt hallák Jézus ajkairól: „bizony mondom nektek, még velem ma leszek a paradicsomban” és vezeklő lelkük felszállott az égbe. De hogyan került el a bűnökért érdemelt büntetést? Csak úgy, hogy a szentségek töredelmes és ajátos felvétele által magukévá tették Jézus szenvedéseit és ez nekik úgy számított be, mintha ők szenvedtek volna saját bűneikért; valószínű rajtuk sz. Pál szava: „Semmi kárhoztatásuk nincsen azoknak, kik Krisztus Jézusban vannak” (Rom. 8. 1.). Krisztusnak mindene a miénk, tehát vezeklése is.

De tekintsünk le a pokol börtönébe is és kérdezzük, miért szenvednek ezen boldogtalanok vég nélküli kínokat. Mert ők nem törődtek Krisztus szenvedésével, bűneikért nem fizettek a nekik ajánlott váltásdíjjal és minthogy a bűnért elkerülhetlenül jár a büntetés, magukra maradtak bűneikkel és immár nekik kell mindent leszenvedniük, mit Jézus Kr. szívesen akart helyettük elszenvedni. Már most kell, hogy ők mondják örökre: „körültek engem a halál fájdalmai, . . . a pokol kínjai megkönyörkeztek engem.”

Pedig tudhatták volna, hogy ez így lesz, mert Jézus Krisztus útjában a kálvária felé világosan megmondta azt a siránkozó nőnek: „Jeruzsálem leányai ne sirjatok én rajtam, hanem sirjatok magatokon és fiaiokon . . . mert ha a zöldelő fán est miveltük, a szárazzal mi fog történni?” (Luk. 23. 28.).

A megrögzött bűnös az a száraz fa, az elszáradt szőlővessző, mely nem akart az élő szőlőtővel újra egyesülni. Ilyen elszáradt vesszőnek, fának csak egy sorsa lehet: az örök tűz. Képzéjétek el, mit szenvedhet egy élő, halhatatlan és elátkozott lélek és egy élő, halhatatlan, elátkozott test az örök tűzben, mely csakis azért vagyon teremtvé, hogy isteni igazságossággal büntesse örökké a megátalkodott bűnöst.

Nagyon igazságos, hogy az, a ki Jézus tengernyi bánatát az olajfák hegyén megveti, bántódjék most már maga mindörökké; ki megveti az ostoroztatás és tüviskoszoru végtelen kínjait, szenvedje le most maga ugyanezt és még sokkal többet; ki megveti a keresztút és keresztrefeszítés óriási fájdalmait, izelje meg most azokat végtelen mértékben és szigorban; mert ha az igazságos Isten az ártatlan Jézust átengedte a pokol gyötrelmeinek idegen bűnök miatt, méltó

hogy a megrögzött bűnösnek ne legyen enyhébb állapota saját bűnei folytán; méltó, hogy szenvedjen az végnélkül, ki végtelen irgalmat vetett meg és a kiért a végtelen felség hiába szenvedett.

Jól mondja a szoltáros: „a gonosz látni fogja ezt és haragra gyul; agyarkodni fog és elped: a bűnösök kívánsága elenyészik.” (Zsolt. III. 10.). Miért gyul haragra? Miért dühög? miért káromolja ördögi örüllettel az Isten mindörökké? Mert most végtelen bűnbánatot tartának gonoszságaiért — és hiába; egyre vizsgálják lelkiismeretüket és kutatják, hogy mi vitte őket a kárhoztatba és százmilliomszor elátkoznak minden egyes bűnt, — készek minden egyeszed akár millió évig is szevedni, csak az Isten kegyelmezen meg meggyeszer és adjon még csak egy órát, hogy töredelmesen meggyónhassanak, de a bűnösnek kívánsága elenyészik, bánatja, erős fogadása haszontalan: az az Isten, ki itt ez életben még a férgen is könyörül, az elkárhozottan már nem könyörül, mert az irgalom ideje lejárt, a hóvá dül a fa, ott marad örökre. „Hittaluk és vonakodtatok, kieszsztettem kezemet és nem volt a ki felnézzen; megvetétek minden tanácsomat és dorgádsaimat elhanyagoltátok, én is nevetni fogok vesztetek.” (Péld. 1, 24.)

Láthatjátok ebből kedveseim! hogy az igazságos Isten el nem egedheti a bűnökért járó büntetést; neki elégtételt kell követelnie a sok megbántásért, megvetetésért és ezen elégtételt meg kell adnunk vagy személyesen itt a jelen életben és egykoron a szenvedések örök börtönében — vagy pedig magunkévá kell tennünk Jézus Kr. végtelen értékű vezeklését, a bűnbánat vezeklését a bűnbánat szentségének méltó felvételében. Most kell lelküket megvizsgáinunk; most kell minden egyes bűnünket elátkoznunk; most kell azokat töredelmesen megvallanunk, most kell javulnunk, midőn még időnk van a javulásra, akkor Isten elfogadja Jézus elégtételeit a mi javunkra.

Boldog az ember, ki ezt megteszi és még életében megfizet Istennek tévedéséért és alázatos bántódo szívvel hasznára fordítja a Jézus Kr. által szerzett váltásdíjat; de boldogtalan az, ki könnyelműségében, kevélységében, macakosságában maga akarja leszenvedni, mit bűneért érdemelt, mert erre épen egy egész örökkévalóság lesz szükségese.

Mindazonáltal senki ne higgye, hogy Jézus szenvedése felment minket minden vezekléstől. Jézus keresztje által történt megváltásunk ki nem zárja, sőt megkivánja, hogy üdvülthöz magunk is közreműködjünk. azért mondja Ő: „a ki engem akar követni, tagadja meg önmagát és vegye föl keresztjét és kövessen engem.” (Márk. 8. 34.) — vagyis bűnbánatul saját mindennapi keresztünket, az Istenőt reánk mért testi, lelki, családi szenvedéseinket türelemmel, megnyugvással, Istenét el kell viselnünk. Nekünk is a keresztúton kell a kálvária felé haladnunk, ott szeliden, alázatosan meghalunk, ha dicősegesen akarunk feltámadni és az örök boldogságba emelkedni.

Mennyi alkalmunk vagyon e földön a szenvedésre! Nincs ember, nincs kor, nincs állás vagy hivatás, melynek ne volna keresztje. Ha még oly rózsás is az útunk, a lap-pangó vagy nyílt tövissek nem hiányoznak.

Vannak testi szenvedések, sokféle nyomorúság, betegségek, melyek a halálnak átadandó testünket körülveszik és melyeket még a világnak legboldogabb fiai sem kerülhetnek

ki; vannak lelki szenvedések, minők a megvetés, rágalmazás, üldözés, méltatlan bánásmód, melyek lelkünknek fájdalmasabbak, mint a testi nyomorúságok. Vannak kísértések a bűnre, a gonoszra, melyek lelkünket küzdelembe viszik és ha rajtuk nem győzedelmeskedünk, nagy lelki nyomorúságoknak, az Istentől való elpártolásnak, a teljes elhagyatottságnak forrásaivá lesznek, mely lelki állapot hasonló a víz nélküli sivataghoz.

Minden szenvedéseinkben szenvedő vezérünkre Jézus Krisztusra kell tekintenünk, hogy tőle tanuljunk türelmet, szelid megnyugvást Isten rendeleteiben. Ő maga mondja: „*a ki föl nem veszi keresztjét és nem követ engem, nem méltó hozzám,*“ (Máté, 10. 38.) de biztat is, mondván: „*E világön szorongatások lesznek, de bizatok, én meggyőztem a világot,*“ (Ján. 16. 33.), „*boldogok a kik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak,*“ (Máté 5. 5.) „*Békétüretekben bírjátok lelkeiteket*“ (Lukács 21, 19.)

Tekintsünk tehát Jézusra, ki magáról mondhatja: „*Oh ti mindnyájan, kik átmentek az uton, figyelmezzetek és lássátok, ha vagyon e fájdalom, mint az én fájdalomam?*“ (Sirlm. 1. 12.) Ő tehát előttünk jár, keresztjét vállain hordva és minden fájdalmat, mely miiket csak érhet, önmagán is elviselvé, csakhogy bátorságunk legyen őt követni.

Kövessük tehát Udvözítőnk életünk minden viszonyai közt; maradjunk hívek hozzá örömben és szomorúságban. Viseljük szenvedéseinket bünbánó szellemben, arra gondolva, hogy számtalanszor nagyobb fájdalmakat érdemeltünk bűneinkért a pokolban; de viseljük azért is, hogy általuk a mennyországot is megérdemeljük és örvendjünk azon, hogy a jó Isten ezen keserű cseppekért egykoron az örömtök ki-padhatlan tengerét fogja lelkünknek nyújtani, mert szent igaz van az apostolnak, midőn mondja: „*nem méltók a jelen idej szenvedések a jövődi dicsőségre, a mely bennünk ki fog jelenetni.*“ (Rom. 8. 18.)

„*A békétülés és vigasztalás Istene pedig adjon egyetértelnek egymás között Jézus Krisztus szerint, hogy egy szívvel, egy szájjal tiszteljék Istent, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyját.*“ Amen. (Rom. 15. 5.)

A hazai görög keleti román metropolia története.*)

Huszonötödik évfordulója volt 1895-ben, hogy a hazai görög keleti román egyház autonómiája az 1868-iki IX. törvényekkel s az ugynevezett „szervezeti szabályzat“ alapján a maga egész teljességében életbe lépett. Babesin Vince konzisztoriumi ülnök az érseki konzisztorium ugyanezen évben tartott egyik ülésén azt indítványozta, hogy az elhunyt buzontótevés időszak a fordulójának emlékeztére egy emlékirat alakjában adassa ki az érseki konzisztorium a metropolia ez időszakának történetét, kapcsolatban azon okiratok tárával, melyek a metropolia felállítására vonatkoznak. A konzisztorium ez indítványt ugyanezen évi május 21-én az egyházmegyei kongresszus elé terjesztette, a mely elfogadta, megbízván az indítványozót, továbbá Simoneacu Leontin érseki titkárt és Puscariu Ilarion archimandritát az egyházmegye tör-

ténetének megírásával. Később a mű megírása egészen Puscariu Ilarion vállaira nehezedett. A bizottság másik két tagja azonban nemcsak a tervezet kidolgozásában vett részt, hanem adatokkal és utbaigazításokkal is támogatta a szerzőt munkálkodása egész folyamán.

E félhivatalos jelleggel készült mű két részből áll. Az első rész (1—178. ll.) az érseki egyházmegye történetét adja elő. A másik rész pedig (1—426 ll.) magában foglalja mindazon hivatalos és félhivatalos jegyző okiratokat és leveleket, a melyek 1783-tól kezdve napjainkig valamely tekintetben az érseki egyházmegye történetére vonatkoznak.

Puscariu művét a címlapon a metropolia visszaállításáról szóló történelmi tanulmánynak nevezi. Ez a visszaállítás szó egymagában is elégséges arra, hogy a román nemzeti-ségi aspirációk ismerője azonnal tisztában legyen azval az egyáltalán nem történelmi cézzattal és felfogással, mely Puscariut a magyarországi románság régi egyházi történetének előadásában vezette.

E könyv első fejezete (1—41. ll.) rövid összefoglalása, és pedig Puscariu János lovag kéziratoss művének alapján, a magyarországi gör. keleti román egyház történetének kezdetétől egészen a vallásos unióig. (1701.)

De lássuk, hogy Puscariu szorint mikor és hogyan kezdődik hazánkban a gör. keleti román egyház története?

„A román egyház—kezdi Puscariu előadását—egyszerre kezdődik Dáciában a román nép megleteledeésével. Létezése folytonosságának szembeálló jeleivel találkozunk a magyarországi részekben is. A magyar nép, megleteledeése után a keresztény vallást először a görög keleti hitű román néptől ismerte meg. Az idősebb Gyula erdélyi vezér 948-ban Konstantinápolyba ment, a hol Theophylaktos patriárcha megkezesztelte. Mikor visszatért, magával hozta Hierotheus hieromonachost, mint Erdély püspökét. Ebből világosan látható, hogy családja, leányával Saroltával, Szent-István anyjával egyetemben éppen úgy, mint országának népe is a gör. keleti valláshoz tartozott.“ Mintha csak Petru Maior beszélné. Sőt még tovább megy, mikor a következő lapon azt mondja, hogy I. Géza, mikor erdélyi vezér volt, Dukas Mihály görög császártól Erdély görög keleti királyának koronáját kapta.

Hogy történetirással foglalkozó román honfitársaink mennyire nem vesznek tudomást a tudomány haladásáról, semmi sem igazolhatná jobban, mint e minden ízében tarthatatlan Petru Maior-féle legenda változatlan és makacs fenntartása, melyet Kedrenos görög írónak egy valóban megtörtént esemény kritikátlan előadását tartalmazó feljegyzésén kívül semmi sem támogat. Nem vejjük szemére Puscariunak, hogy nem ismeri, a mit e kérdésről Karácsonyi írt a „Katholikus Szemle“ 1900-iki évfolyamában, de az mégis hiba, hogy semmi tudomása sincs arról, hogy Thallócy a „Századok“ 1896. évi folyamának 201. ik lapján egy másik régi görög forrásnak a XIV. századból származó szláv fordítása alapján minő világságosot vetett e kérdésre. Ez a forrás is elbeszéli azt, a mit Kedrenos, de hozzáté, hogy mielőtt a görög püspökök jöformán országunkba (Magyarországba) mehettek volna és az Irás szavaival megoktathatták volna, legott egyike a két vezérnek, az István nevű, az igaz keresztény hittel eltelve, meghala . . . Csakhamar keletről, északról, délről sok nép tört a görögökre . . . s ezek . . . hamarjában nem tudták megerősíteni a hitben.“

Két vezér volt Konstantinápolyban: Bolcsades és Gyula. Az előbbin nem fogott a keresztvíz. A ki megkeresztelkedett, az Gyula volt, a Thályóty között görög szláv forrás Istvánja, ki hazatérte után csakhamar meghalt. A mi pedig Theophylaktos patriárchaságát és Hierotheus püspökségét illeti, biztosan tudjuk, hogy 948-ban, a két erdélyi vezér Konstantinápolyban való tartózkodásakor ezekről még nem lehet szó, mert hiszen Theophylaktost Romanos császár 959—963 között tette patriárhává s így ő 948-ban Hierotheust nem szentel-

*) Metropolia romanilor ortodoxi din Ungaria si Transilvania. Studiu istoric despre reinfintarea metropoliei dimpreuna cu o colectiune de acte de dr. Ilarion Puscariu. Sibiu, 1900.

hette püspökké.)¹⁾ A mi pedig Gyula vezér leányának, Saroltaak kereszténységét illeti, tudnunk kell, hogy Géza vezérnek neje, ki még 996-ban is élt s a kiról Querforti Bruno írja: „qua duce christianitas coepta“, nem Sarolta, hanem Atleyd vagy Adelheid, Mesko lengyel herceg testvére.²⁾

Puscarin szerint Erdélyben a gör. keleti román egyház alapítója Hierotheus volt. Csupán források hiánya miatt nem lehet utóainak szakadatlan sorrendjét kimutatni, de bizonyos adatokból és tényekből biztosan lehet következtetni, hogy ez egyháznak meg volt ez időben is a maga szervezett hierarchiája.

Puscarin ezek előrebocsátása után a román metropolitának sorrendjét 1348-tól kezdődően Cipariu nyomán össze is állítja, sőt ugyanezen tekintélyt köelve, a suffraganeus püspökségeket is felsorolja. Hogy ezek között olyanok is vannak, mint a marosi vagy csanádi, a melyet azon a címen függesztenek ide, hogy ott Szent István idejében egy görög monostor volt s hogy az Gellért püspök joghatósága alatt állott, az Puscarint épp úgy nem zavarja, mint nem zavarta elődeit. Ha Unlas a román egyháztörténetírók szerint lehetett annak idején gyulafehérvári gör. keleti román metropolita, miért ne lehetett volna szent Gellért is csanádi román püspök?!

Mikor a román történetírók a köztük Puscarin is ily bézag nélkül s ilyen meglepően biztos tudással összeállítják az erdélyi román hierarchia történetét, nem az igazságot kutatják, hanem tendenciát akarnak vele igazolni. El akarják hitetni, hogy egész a reformáció idejéig Erdélyben egy tekintélyes és ősidőtől fogva nagy egyházi vagyonnal bíró gör. keleti román klérus volt, körülbelül olyan forma, mint a magyar római kath. klérus. Mindentől csak a kálvinista vallást erőszakkal terjesztő erdélyi fejedelmek fosztották meg. Nincs ugyan erre semmi pozitív bizonyíték, de „ha az erdélyi katolikusokat, — mondja Puscarin (9. I.) — a kiknek hatalmas arisztokráciájuk és polgárságuk volt, így letiporhatta a reformáció szovinizmusa, mit mondjunk mi románok, a kiket a bárom törvényes nemzet szövetsége usque ad beneplacitum regnicolarum tiltt csupán.“

Hogy a románág nagyobb mértékű elszaporolásának következtében miként rakódik le nálunk a gör. keleti hierarchia szervezetének alapja és miként vashi kezdődött a románág szervezett egyházi élete, azt Antonius konstantinápolyi pátriarchának azon kiváltságleveléből ismerhetjük meg, a melyet II. Ulászló király egy 1394-ben kiadott oklevelével erősített meg. Ez oklevelben azt olvassuk, hogy Baliza vajda és testvére Drágos mester, Máramarosban szent Mihály tiszteletére egy monostort alapítottak s azt egyenesen a patriárcha közvetlen felügyelete alá helyezték. A patriárcha ennek következtében Pachomiuszt a monostor igumenné teszi s egyuttal a kolostorhoz tartozó azon hívők exarchájává is, a kik Szilagyban, Erdődön, Ujocsában, Ungban, Beregben, Csicsón, Bálványoson és Bisztrán laknak. Ha Pachomius meghal, Balitzának és Drágos mesternek joguk van a barátokkal egyetértve új igumenné választani, akit szintén mint patriarchális igumenné tartoznak tisztelni.³⁾ Ebből a 1391-ben kelt patriárchai okleveléből megértjük azt is, hogy nálunk a gör. keleti hierarchiának jegecedői pontjai az egyes gör. keleti monostorokban keresetők.

A hatalmasabb gör. keleti hiti vajdák és kenézek nem egyszer alapítottak kaluger monostorokat. Ezekben rendszerint az oláh vajdaságból jött kaluzerek laának, kiknek igumenné, mint legutósbab és legnagyobb tekintélyt egyéniséget, az összes környékbeli pópák és kaluzerek lelki dolgokban főnököknek tekintették, annyival is inkább, mert e monostoroknak többnyire Konstantinápolyban kieszközölt

alapító levelek voltak, melyekben a patriárcha az igumennek a zárdá környékébe eső hasonló vallású hívek és papok felett jurisdikcionális hatalmat ad. Ilyen igumenn volt később Kriatóf, a felsődódi monostor főnöke is, kit Izabella királyné, mint a görög nyelvben igen jártas embert, a környékbeli oláhok püspökévé tesz, felbaltalmazván őt a püspöki jövedelemnek szedésére s megparancsolván a kaluzereknek, hogy őt püspököknek ismérjék el.¹⁾ Ez a körülmény magyarázza meg azt is, hogy a XV. század közepétől kezdve majd itt, majd amott találkozunk egy-egy oláh vládika nevével. Ezeket a különböző helyeken emlelt vládikákat a román egyház történetírók aztán megteszik az állítólagos gyulafehérvári metropolita suffraganeus püspökeinek.

Saguna azt állítja, hogy az ismeretes legrégebb gyulafehérvári metropolita az a Joanicie (Jovanyehuk) lett volna, kiről Mátvás királynak az a 1479-iki oklevelében történik említés, a melyben az ő kérésére a máramarosi oláh papokat felmenti az adófizetés alól. Csak hogy ez a Jovanyehuk az oklevelében nádorfehérvári metropolitának van nevezve. Hogy a Nándorfehérvári a román történetírók Gyulafehérvárral fordítják és nem Nándorfehérvárral, annak oka a következő: Nándorfehérvár annyit, mint Szerbia fővárosa: Belgrád. Igen, de a román nép Gyulafehérvárt is Belgrádnak nevezi, tehát Nándorfehérvár is Belgrád lévén, fogjuk rá, hogy annyit, mint: Alba-Julia. Ez oklevél legújabb kiadója, Mitályi János²⁾ azt mondja, hogy itt egyszerű iráshiba van, a mi ketszék abból, hogy a XV. században nem volt érsek vagy metropolita s hogy a máramarosi román klérus nem volt a szerb hierarchia alá rendelve soha. Alig hihető azonban, hogy Mátvás király cancelláriáj kiadott volna olyan oklevelet, a melyben ilyen világos és első tekintetre is szembeötlő tévedés foglaltatott. Belgrád és környéke akkor Magyarország birtokában volt, míg Szerbia többi része már török járom alatt nyögött. Eryházi tekintetben is különálló rész volt a Mátvás oklevele a nádorfehérvári érsek alatt bizonyára azt a Belgrádban lakó főpapot érte, kinek jurisdikciója alá Szerbia magyar uralom alatt levő e részének gör. keleti hívei tartoztak. Belgrád tehát nem volt Máramarosra néve külföld. Tényleg azonban külföldi főpap is gyakorolt a hazai románág fölött egyházi főhatalmat. Így 1469-ben — éppen tíz évvel előbb. — Pongrácz János erdélyi vajda azt írja a szebenitanácsnak, hogy Makarius galiciai püspök az oláh papoktól bizonyos illeteket kezdett szedni; ebben őt a tanács necsak ne akadályozza, hanem még segítse is. Ez oklevélleg igazolható tények azt bizonyítják, hogy a XV. század végén hazánkban nem volt az oláhoknak igazi főpapjuk, annál kevésbbé érsekük s hogy egyházi tekintetben idegen főpapok alá tartoztak.

Egyetlen okleveléből bizonyítékot tudnak felhozni a román írók olyat, a melynek némi sulya lehetne a mellett, hogy a XV. század folyamán tényleg volt Gyulafehérvárot egy gör. keleti metropolita. Ez azon oklevél, melyely II. Ulászló konstantinápolyi pátriárcha ismertetett oklevelét megerősíti azon hozzátétellel, hogy „Hilarius igumenn tartozik engedelmeskedni mind a munkái püspöknek mind az erdélyi érseknek“ (Archiepiscopo vero de Transsylvania). Ezt az okiratot azonban csak egy transsumptumban ismerjük, melyet az erdélyi káptalan 1721-ben patr. Georgius Regai, Pataki gör. kath. püspök mellé rendelt theologus jesuita kérésére adott ki. Hogy ebben a transsumptumban az „archiepiscopo vero de Transsylvania“ szándékos vagy önkénytelen tévedés, azt a következő körülmények teszik világossá.

Báthory Zsigmond 1595. május 25-én szerződést kötött Mihály vajdával. Mig Havasalföld politikailag s szerződés értelmében az erdélyi fejedelemség fennhatósága alá került, addig a gör. keleti egyházra vonatkozóan az eddigi állapotban maradt, vagyis, mint a szerződés szövege mondja: „Az ő fensége birodalmában taláható oláh egyházak a tirgovesti érsek joghatósága és rendezése alatt állnak, de ezen biroda-

1) Benkö: Milkovia, Tom. II. 359. l.

2) Máramarosi Diplomák a XIV. és XV. századból, Máramaros-Sziget 1900. 537. l.

1) A t. értekező e pontban nem vette észre Karácsonyi tévedését, a mire P. Gy. mindjárt akkor rámutatott. Olv. „Századok“, 1900. 363. l.

2) Ez a kérdés eddigelé még legalább is vitás; de figyelmébe ajánljuk az olvasónak, a mit Géza feleségéről Pauler Gyula mond: A m. nemzet tört. az Arpád-házi királyok alatt 2-ik kiad. II. 381—382 II. és A. m. nemzet tört. Szent Istvánig 187. l.

3) Acta Patriarchatus Const. II. k. 156. l.

lom egyházi jogainak és egyházi szabályrendeleteinek tiszteletben tartásával, és jogosítva lenni szokások és szabályszerű jogvédelmeik behajtására is.¹⁾ Ez oklevélből világosan kitűnik, hogy az oláh egyház a havasalföldi metropolitának volt, mint legfőbb egyházi hatóságnak alárendelve. A Pravile bisericésca felsorolva Ungrovlachia (Havasalföld) metropolitájának jogait és kötelességeit, azt mondja, hogy ennek a metropolitának tartozik jogai és kötelességei közé, felszentelni az erdélyi püspököket. Chrysanthus jeruzsalemii patriárcha Syntagmaion című könyvében az áll, hogy az erdélyi vladika Ungrovlachia metropolitájához tartozik, mint exarchátusi joggal bíró metropolitához. József erdélyi vladikát 1680-ban Theodosius havasalföldi metropolita szentelte föl. Emlékében ünnepélyesen ígerte, hogy „mindenben követni fogom és meghajlok az én szent gazdám s az egész Ungrovlachia feletti uralkodó Chiru Theodosius jó tanácsai előtt . . . és fogadom azt is, hogy azokat a határozatokat, melyeket Ungrovlachiának széke hozott, változatlanul megfogom őrizni eparchiámban“.²⁾

Ez adatokból, melyeknek számát még szaporítani lehetne, világosan kitűnik, hogy egyházi tekintetben az erdélyi görög keleti püspökség még akkor is a havasalföldi érsekség alá tartozott, mikor a XVI. és XVII. század folyamán mintegy közjogilag is meg volt szlárhulva. Egy ősi és önálló szervezettel bíró gör. keleti hierarchia mellett egyszerűen lehetetlen lett volna, hogy az erdélyi gör. keleti egyház annak az egyháznak legyen alárendelve, a mely csak 1360. után alakult meg.

A gör. keleti hierarchiai Erdélyben a XV. század végével csak csiráiból kezdett kibontakozni. A XVI. században és egyesesen a reformáció hatása következtében alakult meg. 1556-ig sehol sincs említés téve oklevelekben vagy országgyűlési végzéseken egy, az összes oláhok felett álló oláh püspökről. Még 1557-ben is Izabella királyné a felső-diódi kolostor iguménjét csak a környékbeli oláhok püspökévé teszi. Az 1566-iki országgyűlés egyik végzéséből kitűnik, hogy a református hitre áttért oláhoknak egy György novfi püspökük volt. Az 1577-iki országgyűlés megengedi, hogy az oláhok szuperitendense meghalván, magok közül egy istenfélő tudós férfit szuperitendensnek választassanak. Az 1579-iki tordai országgyűlés 3-ik artikulusa kimondja, hogy az oláh papok maguknak tetszése szerint választhatnak püspököt, a kit azután a fejedelem is megerősít. Cipariu³⁾ Zakonik cím alatt egy törvényt közöl, melyben részben össze van állítva Apafy Mihály fejedelem és Budai József püspök idejéből az erdélyi gör. keleti román egyháznak kánonjoga. Ebben a Zakonikban van mondva, hogy „az erdélyi vladika választása a király (király alatt az erdélyi fejedelem értendő) akaratából és kegyelméből van. Ha az szükség parancsolja, az összes esepresek s a többi papok közül is összegyűlnek és egyetértően vladikát választanak, kit a király is, ha arra méltónak talál, meg fog erősíteni a vladikaságban.“ Ha a gör. keleti román egyház Erdélyben nem a reformáció idején keletkezett volna, a Zakonik összeállítója bizonyára nem az erdélyi fejedelmek kegyelméből és akaratából származtatva volna a vladika-választás jogát, hanem az eredeti ősi jogból.

Ha az erdélyi fejedelmek nem Gyulafehérvárt, hanem esetleg Kolozsvárt vagy Marosvásárhelyt választják székhelyül, az oláh vladikák székhelye sem Gyulafehérvár lesz. Az erdélyi önálló állam kulturai és egyházi érdekei parancsolták, hogy az erdélyi kormányzat szervezze a gör. keleti egyházi hierarchiát is, hogy egy bizonyos központot teremtsen a románság egyházi életében, a melyhez biztosan fordulhat, valahányszor szüksége van rá. Magától értetődő dolog, hogy a románság egyházi életének e hierarchikus központja sem lehetett más helyen, mint abban a városban, melyben az erdélyi magyar állam összes kormányzata központosítva volt. Ez az oka annak, hogy az erdélyi gör. ke-

leti püspökség székhelye Gyulafehérvár volt, nem pedig az, hogy Hierotheus itt alapított Gyula vezér idején püspökséget. Hogy a gyulafehérvári oláh püspökségnek utólag metropoliai jelleggel kölcsönözhettek, oka a szláv vladika szó fordításában, magyar-átatában van. E szót az uniót sürgető jezsuiták szerették a görög metropolita szóval fordítani azért, hogy Athanasius vladikát rangemléssel is kecségtessék, vagyis mint Bethlen Miklós mondja ünneplésében: „Apor diecekvése szerint archiepiscopusnak (teszik), noha ez boldogság, cum titulo Illustrissimi et Reverendissimi.“

A gyulafehérvári vladikaságból utólag valóságos exarchai joggal bíró metropolitáságot csinálni, a román történetírók részéről boldogság volt, hanem céltatos törekvés egy gör. keleti román nemzeti és autonóm egyházhöz való jogtörténelmi igazolására. Ez vezette Puscariut is a vallási unió előtti egyházi történet előadásában s éppen ezért nincs is mlve e részének semmi tudományos becsé, mert egyszerű ismétlése a Klein, Sinkai, Petru Maior-féle elavult állításoknak és hipothéziseknek.

Értekeesebb Puscariu tanulmányának az a fejezete, a melyben a vallási unió után következő korszak történetét beszéli el.

Athanasius áttérése után az erdélyi görög keleti románság főpásztor nélkül maradt, a mi tömérdek bajnak és zavarnak lett forrása. Az unió ellen támadt görög keleti visszahatás Visarion és Sofronius kalugerek igazatái következtében a XVIII. század közepén nagyon sok gondot adott Mária Terézia kormányának, mely 1761-ben Novákovicus Dénes görög keleti adminisztrátorra való kinevezésével az erdélyi ortodox egyházat kénytelen volt hivatalosan is elismerni. II. József szakítva anyjának katholicizáló törekvéseivel, egy lépéssel tovább megy és 1783. november 6-án Nikitich Gedeon sizarováci archimandritát az erdélyi gör. keleti románok püspökévé nevezi ki teljes adminisztratív önállósággal, csupán dogmai tekintetben rendelve alá a karlócai patriárchának. Ezzel az erdélyi görög keleti román egyház életében új korszak kezdődik.

Puscariu elismeri, hogy az unió után következő hosszú időszak első felében, körülbelül 1780-ig, a szerb hierarchia gyámkodása erős védelemül szolgált a hazai görög keleti románságnak a Bécsből folytonosan táplált katholicizáló törekvésekkel szemben. Nagy, sőt döntő része van e védelemben abban, hogy a gör. keleti románság megmaradhatott ősei hitében s nem oltadt be a gör. kath. egyházba. 1790 után azonban megváltoznak a viszonyok. Ez évben a szerbek Temesvárott egy nemzeti kongresszust tartottak, melyben első sorban annak a kívánságnak adtak kifejezést, hogy az egykori temesi bánágot és a Bácskát Magyarországtól elszakítva, mint szerb tartományt adják át a szerbeknek. A szerb nemzeti törekvéseknek bugyó apostola támadt a szerb hierarchia körén belül a most megválasztott új patriárchában, Stratimirovicsban, ki 36 évig tartó kormányzás alatt mindent elkövetett, hogy azon a területen, melyet a Temesvárt tartott szerb kongresszus a szerbség számára ki akart szakítani Magyarországból, a gör. keleti románság elszoríttassék.

A szerb egyház e törekvése csakhamar ellenhatást támaszt a románságban. Ez ellenhatás tulajdonképpen azon aradi román tanítóképző intézet tanári karából indult ki, melyet a kormány egy megelőző országgyűlési végzés alapján 1812-ben állított fel. A tanárok kezdeményezése és támogatása mellett ment a békés-gyulai született Nicóra Mojzes az Arad vidékén élő román papok és értelmiség felhatalmazásával Bécsbe, hogy ő felségétől Avakumovicus püspök balata esetére az aradi gör. keleti püspöki székhelyen román nemzetiségű egyén kinevezését kérje. E küzdelem eredménye volt az a kir. rendelet, mely 1828-ban határozottan kimondotta, hogy aradi püspökké szilhetett román, veraci és temesvári püspökké pedig csak románul is jól tudó egyházi férfiak nevezhetők ki.

Erdélyben Moga püspökké már két évvel előbb jutott román születésű egyén a gör. keleti püspöki székre. Puscariu úgy tünteti fel Moga püspök 35 éves kormányzá-

1) Hurmuzaki: Documente, vol. III. 209. l.

2) Istoria bisericésca de Pachar. Alesandru Lesviodox, 312. és 313. l.

3) Acte si fragmente. 257. l.

sát, mint teljes hanyatlási két szerb származású előde, Nikitits és Adamovics püspökök egyházi kormányzatával szemben. Szerinte Moga valóságos akaratonkívül való szatellese volt Bob gör. kath. püspöknek és semmit sem tett annak katholicizáló törekvései ellen, hanem engedte egyházát zülleni.

Puscariu e Mogára vonatkozó ítélete nem felel meg az igazságnak. Tények bizonyítják, hogy Moga püspök nagyon sokat tett az erdélyi görög keleti románosság kulturális, sőt politikai helyzetének javítására. A gör. kath. püspök barátságát is azért kereste, hogy a két román klerus egyetértését előmozdítsa, magának és papságának nagyobb tekintélyt és befolyást biztosítson. Ezért hunyt szemet az unióra való gyakori átirérések előtt is.) Puscariunak tudnia kellene, hogy Moga legelső teendője egy papi tanfolyam szervezése volt: hogy nemcsak püspöki házat vásárolt Szébenben, hanem a papság számára egy 27.000 frtos alapot is gyűjtött. Több tehetséges ifjút bécsi és külföldi iskolákban taníttatott, hogy papsága számára bennök tudós és használható férfiakat nyerjen. Hivet a polgári, különösen a zász hatóságokkal szemben mindenkor támogatta s e miatt az iratváltás a polgári hatóságok között a gör. kel. románok kérelmei és panaszaik tárgyában egyre növekedett. Egy néhány gör. kath. román ezidét már magasabb állásba jutott s ezek épen Moga előzetkeny magatartása folytán rokonszenveztek a nem-egyesültekkel s azok ügyét tölték tehetősen minden formou támogatták. Moga ez irányú hatásának volt eredménye az a kérelem is, melyet 1837-ben a románoknak a Királyföldön való concivilitásuk tárgyában nyújtottak be az erdélyi országgyűléshez. Puscariunak, ha igazságos akart volna lenni, azt is tudnia kellene, hogy Moga püspökségre jutása után alig telt el 8—9 év, és a gör. kath. Maior Péter már is a következő sorokat írhatta: „Bármilyen kevés vagyonnal volt is az erdélyi nem-egyesülteknek, alig telt el 2 év, hogy a püspök telepedett Szébenben, már is a nem egyesültek papi zemináriumát állítottak fel s a császári kegyelem megenedte, hogy évenként négy erdélyi nem-egyesült papjelölt teológiát tanulhasson Bécsben, hogy aután idehaza tanárok lehessenek. A mi pedig a fúási iskolákat illeti, a nem-egyesültek már is felülmúlták Erdélyben e tekintetben az egyesülteket.“ Ha Moga püspök csakugyan olyan képtelen ember lett volna, mint Puscariu jellemzi, akkor Maior Péter bizonyára nem dicsérelhette volna így meg kormányzatát. Moga püspököt azonban azért kellett igazságtalannul is kisebbiteni, hogy az utána következő Sagunát annál jobban lehessen még a történeti igazság rovására is dicsőíteni.

Puscariu tanulmányának harmadik és legterjedelmesebb fejezetét (89—178. ll.) a metropolia felállításának érdekében folytatott küzdelem mozzanatainak leírása foglalja el.

A gör. keleti román metropolia felállítását, vagyis mint a román írók szeretik az igazság rovására mondani: visszaállítását, először a hírbéd balázstalvi népgyűlés mondotta ki 1848. május 15-én. E kívánság nagyon határozatlan volt, mert nem mondotta meg, hogy gör. keleti vagy gör. kath. metropolia? Kar-e? Nem lehetetlen, hogy az ábrándosabbak csakugyan hittek az egyesülésben, de igazat adhatunk abban Puscariunak, hogy a gör. katolikusok minden valószínűséggel azt hittek, hogy a felállítandó metropolia nem lehetvén más, mint gör. katolikus, eszköze lesz annak, hogy az egész románoságot az unióra vonja, s hogy Saguna belátva rögtön e határozat kivihetlenségét, eltérő utra indult a gör. keleti metropolia felállításá érdekében. Hogy a gör. katolikusokat csakugyan a fentebb jelzett titkos gondolat vezette, kitűnik Sterca Su utiu vikáriusnak, később balázstalvi érseknek aból a leveleiből, melyben kevéssel a szabad-ágharc leverése után felszólította Sagunát, hogy lépjen át a gör. egyház kebelébe és legyen az összes románok metropolitája.

Saguna a maga külön után tovább haladt és az Olmltzbent 1849. február 25-én benyújtott kérelemben már azt kívánta a román nemzet nevében, hogy az osztrák állam összes románjai választhassanak magoknak egy ő felségétől megérdemelt nemzeti egyházról, kinek a többi nemzeti püspökök alá legyenek rendelve. E perctől kezdve előtte az itt megjeölt cél lebegett. Ez értelemben írt 1849 március 28-án Rajacsics szerb patriárchának is. Ez eszmének bővebb kitéjtése végett írta meg 1849 közepén Pro memoria című mlvét a gör. keleti román nemzeti egyház autonómiájának történelmi jogáról, s később 1850-ben német nyelven ennek póllását az új osztrák kormány összes tagjaihoz szóló beadvány alakjában. Ez eszme érdekében szólláltak fel az ő igaztásai következtében 1850-ben a Szébenben és Aradon tartott püspöki zsinatok. Ezért küzdött szilárdul ugyan, de sikertelenül az 1850—51-ben Bécsben tartott orthodox püspöki értekezleten és 1852-ben a karlócai zsinaton.

Nem ért célt; mg viszont a görög kath. érsekség felállítását már 1850. november 18-ikán kimondotta a Bécsben tartott főpapi és miniszteri értekezlet és ellenlábását, Sterca Sulutiu balázstalvi görög katolikus püspököt, 1855. október 28-án ünnepélyesen be is iktatták a gyulafehérvár-fogarasi görög katolikus érseki székre. Sterca Sulutiu széfközlő érseki körlevelében, mint a hazai összes románosság főpapja rendelte el, hogy a templomokban imádkozzanak azért, hogy a Szentlélek világosítsa meg az egész román nemzetet, hogy egyházilag egyetlen főpap alatt egyesülhessen. Mikor Saguna egyházi nyomdát állított fel Szébenben, azt mindenképen megakadályozni igyekezett, hivatkozván arra az állítólagos jogára, melynél fogva a görög katolikus püspöki, illetőleg érseki nyomdán kívül senki sem nyomathat román egyházi könyveket. A vegyes házasságok ügyében pedig valóságos harc tört ki a két papi fejedelem között. Puscariu ezt a vizsálykudást csak jelzi, de bővebben nem világosítja meg.

A metropolia felállításának kérdése azonban 1860-ba egy jelentékeny lépést tett előre. Junius 20-án Rajacsics érse Sagunával, több szerb és román kitűnőség jelenlétében, Bécsben bizalmas értekezletet tartott az orthodox egyház érdekében teendő lépések tárgyában. Nem tudtak megegyezni s így mindkettlen külön kérelmet adtak be ő felségéhez. A Saguna vezérlete alatt álló románok, biven az 1849-iki állásponthoz, azt kérték, hogy ő felsége állítsa fel: a görög keleti metropoliat, és pedig az erdélyi, aradi, temeavári és verseci gör. keleti püspökségek területéből, valamint a bukovinai egyházmegyéből. A felség feleletül e kérelemre 1860. szeptember 27-éről nemcsak egy püspöki zsinat tartását rendelte el, hogy tanácskozzék a kérvényekben foglalt tárgyokról, hanem azt is kijelentette, hogy a románok önnálló metropolitására irányuló obajtásait tekintetbe vehetőnek tartja.

Saguna örömet azonban megzavarta Hacman bukovina püspök magatartása, a ki sehogysem akart belenyugodni abba, hogy egyházmegyéje beolvasszassék a Sagunától tervezett metropoliába, uba ő is akart szabadulni a karlócai patriárchá fenntartása alól. Ugy gondolkozott, hogy a gazdag bukovinai egyháznak kell majd viselnie a magyarországi gör. kel. román egyházak szegénysége miatt a felállítandó metropolitási költségeit. Az ő terve az volt, hogy az erdélyi egyházmegye ép ugy metropoliai rangra emeltesék, mint a bukovinai, de mindkettő dogmai és legfőbb egyházkormányzati tekintetben alá legyen rendelve a karlócai patriárchaságnak. Ez álláspont Sagunának, ki Bukovinát is bele akarta olvasztani a Szébenben székelő metropoliába, nem tetszett, s azt célszerűnek is vélte Antiorismis című mlvében helyteleníteni.

(Vége köv.)

Üti emlékeimből.

Irta: *Prokapek Sámuel.*
(Folytatás.)

VIII. KÖL N.

A Rajna királynője, Köln félkörben fekszik a Rajna bal-partján. A 400000 lakossal bíró katolikus nagyváros a történelemben Agrippa ideje óta, ki Colonia Claudia Augusta Agrippinensis alapította, mindig jelentékeny szerepet játszott. Székhelye volt a ripari királyoknak; Nagy Károly alatt érseki rangot nyert püspöksége. Sokszor volt gyűlőhelye és kiinduló pontja a német művészetnek, kivált a XIII. század elején, midőn a dómot építeni kezdték, későbbben a XV. század elején a festészet tettes híressé. Erseke minden időben élénk részt vett a történelemben. A reformáció sorvasztó viharai megtörték falai alatt, midűg központja volt a kath. életnek és ellenreformációnak.

Alighogy a pályaudvartól egy pár lépésre haladtunk, előttünk állott a fenséges dóm, mely fővonzerejét képezi a városnak, melynek megtekintésére az egész világból annyi ezren zárandokolnak Kölnbe. Valami csodálatos, fenséges bájttünetek fel tornyai is. Alighogy szállodánkban elhelyezkedtünk, — este volt már és félhomály — azonnal a domba siettünk.

A félhomályban az óriási dóm belseje az abban nyüzsgő embertömeggel, a tekintélyes külsejű domschwiczerekkel, kik alabárdjaikkal a templom belsejét őrzik, leiratatlan benyomást okozott reánk. Imádságainkat elvégezvén, reggelre halasztottuk a dóm megtekintését.

Mi a kölni dóm? A kath. vallás fenségének megtestesítése, egy kőbe vésett hősköltemény, melyben a legutolsó részletig minden fenséges és tökéletes. Midőn másnap reggel megzemléltük, szívünk elszorult, szemünk majdnem könnybe lábadt, egy magasztos érzés hatotta át egész valónkat, melyet leírni nem tudunk: öröm, bámulat, büszkeség, hódolatnak vegyülékéből állott ezen érzés.

Azt mondják, Mester Gerard v. Kile tervezte e fenséges épületet, 1248-ban tették le alapját, a karzatot és hozzátartozó részleteket 1322-ben szeltek fel. Evezredre szóló épületek századok alatt épülhetnek fel csak. Az építés folyt a XVI. századig. Ekkor szűntet állott be 1822-ig, midőn egész Németország adományából tovább folytatták és végre 1880-ban befejezték.

A dóm keresztbazilika, 5 hosszahajója és három kereszt-hajója van. A templom hossza 135 méter, szélessége 61 m. a keresztahajónál pedig 86 méter, magassága 108 méter, a torony magassága 156 méter. Óriási portáléjának bronzkapui 29 méter magasak.

A templom belseje 6166 négyzetű méter területet foglal el, 56 oszlop tartja. A templomot kívülről belülről sűrű oszlopok, ívek, boltozatok, kisebb tornyosokkák, karzatok stb. ékesítik. Ecs mindez egységesen hat, a legkisebb diszharmonia sem zavarja a benyomást. „Az ég felé törekvő boltozatoknak pompája“, írja egy híres utazó már 1790-ben. „A méltóságteljesen egyszerű, mely minden képzetelt felülmul. Megmérhetetlen hoaszúságban állnak a karzat oszlopok csoportjai, mint egy őserdő fai . . . a szemeknek, melyek azokat befutni törekszenek majdnem elérhetetlenül. Ha bár a mindenségnek megmérhetetlenségét nem lehet korlátolt térben megérzéskíteni, az oszlopoknak és falaknak ezen feltartóztatatlan magásra való törekvésében mégis a képzelő tehetség a megmérhetlent érzékesítheti . . .“

Valóban, ha a közepső hajóknak óriási boltívöire fölpillant

szemünk, elfárad a nézésben, mintegy látja az ég csillagait ragyogni a boltívben. Méltó hajléka a Mindenhatónak, méltó kifejezése a kath. vallás fenségének, nagyságának, mely képesíté a hívőlelkű tervezők, ily fölséges alkotmány tervezésére, mert a restaurációk is mind az eredeti terv szerint végezvék.

Aztán azok az óriási gyönyörű üvegfestmények, melyek a keresztahajó minden ablakát ékesítik! A nyugati kapu fölötti óriási festmény Frigyes császár ajándéka, a nyugati keresztahajó 5 régi üvegfestménye a XV. századból valók, tanulságul az akkori üvegfestészet tökéletességének. A déli keresztahajó üvegfestményei Münchenben készültek és Lajos bajor király ajándéka. Van egy szép üvegfestmény, a nagy Gerard tisztelői alapították emlékére, a többi régi üvegfestmények kiválógtvák a régi templomokból. A napfény megaranyozza a művészet remekét, földöntuli fényben és színpompában ragyognak a művészet e remekei, valóban méltók lstennek e fenséges hajlékhoz.

A félköralakú kar vasrácsával van a templom többi részétől elválasztva. Végighallgatván az énekes sz. misét melyet a celebráló nagyon is gyorsan elvégzett, bementünk. Steinte szép falfriskóival van díszítve a kar, melyek az angyali karokat ábrázolják és selyem himzésekkel a hét szentséget, a római hitvallást jelképezvén. A karnak 7 kápolnája van, mindenik művész faragványokkal, sarkophagokkal. A sz. Mihály kápolnában van a híres kölni kép, melyet 1450-ben Lechner festett. Ez egy nagy szárnyas kép, a közepén a három sz. király ináadását, az egyik oldalon sz. Sereant hadi társaival, a másikon sz. Orsolyát kíséretével ábrázolván. A dóm tulajdonképpen a három sz. király tiszteletére van szentelve, kiknek ereklyéit Barbarossa Frigyes császár hozta magával a sz. földről és ajándékozta a dómnak. Megnéztük a templom kincstárát is. Nagy tömeg idegen jött be velünk, belől villamos fény mellett tekintettük meg a megmérhetetlen értékű drágakövektől ragyogó sz. edényeket, templomi ruhákat, ereklyetartókat. Főkincset a kincstárnak, a három király ereklyetartóját a düsseldorfi kiállításán néztük meg.

Újból és újból visszatértünk vándorlásaink közben e fenséges templomba, alig tudtuk megtekintésével eltelni, minden alkalommal újabb és újabb szépséget fedeztünk fel.

Köln érdekes odón város. Utcai szűkek: a Hochstrasse, mely a város főutcája és azt ketté szeli, sem kivétel. Itt van az odón városháza a XIV. században épült 5 emeletű szép tornyával, legújabban stilszerűen restaurálták.

Köllnek a dómon kívül még sok szép temploma van. Így a nagy st. Márton temploma a XII. századból 84 méter magas tornyával. A St. Mária in Kapitol román stílyű oszlop bazilika félkörben zárt keresztahajókkal. Ez a legrégebbi templom 696-ban épült, megújított 1049-ben. Az Apostol templom szintén oszlop bazilika a XIII. századból két keresztahajóval. A St. Gerson templom a XI. századból. Belseje részben román, részben góth stílyű.

A profán épületek közül legérdekesebb a Stürrenich. A XI. században épült, ujonag stilszerűen restauráltott. Városi épület volt, portáléja felett Agrippa és Marsilius szobrával. Legérdekesebb része a nagy diszterem, faragott faszdoppaival, üvegfestményeivel és nagy kemencéivel.

A híres városi múzeum a dóm délnyugati oldalán pompás góth stílyű épület. Földszinti részébe számos római régiség van elhelyezve és egy szép faragott nagy oltár a Calvari iskolából. Freseók ékesítik lépcsőházát, többnyire történeti tárgyak Köln múltjából. Képtárban sok értékes kép található modern és régebbi keleti. Az újabbak közt Camphausen képe: Vilmos császár a szedáni ütközést után, Leibaeh Bismárk képe, Munkácsy képe: a falu hőse. A régebbi képek között legszébb Mucilló képe Assisi sz. Ferenc a portunuculai kápolnában. Sok tábla festett kép van az ó kölni iskola mestereitől és sok triptychon. Rubensztól is van egy pár szép kép. Az érseki múzeum sok középkori egyházi régiségeket tartalmaz és képeket az ó kölni iskolából.

Az ó Köln szűk utcáival, régi épületeivel kivált esős időben, a minő ottlétünk alkalmával volt, egy kissé komor benyomást gyakorol. A város modernebb része a régi erődítmények helyén épült és egészen modern, fényes nagyvárosias. Vilamosra ülven bejártuk a Sabier, Hohenstaufen, Hohenzollern, Habsburg, Kaiser Wilhelm és a Hanza görütökát, melyek díszes palotáikkal a berlini Ringgel vetekednek. A Hohenzollerringen felkerestem egy régi ismerősömet, a volt brassói regenscherit Neubert. Már 21 éve, hogy Brassóból Krónbe költözött s ott egy gimnasiunál énektanár. Magyar szittetést neje majdnem sír örömeben, mert 21 év óta először hallott magyar szót. Az idegenbe szakadt honleány kezdi már elfelejteni anyanyelvét, nem is csoda, ha soha sem volt alkalma ezalatt beszélni.

Visszajövet a várost gyalog kereszteltük. Oriási tömeg hullámozott utcaín, látszik, hogy igazi nagy város. A fényes kirakatok is ezt igazolták. Sok hadfit is látnunk, mert Kölln elsőrangú erősség is, 8000 katona lakik falai között. Altalában véve a délnémet kedves, kedélyes, előzékeny, ellát barna típusával az északnémettől. Látszik, hogy kath. város arról is, mert számtalan járó-kelő ndvariasan köszöntött bennünket.

Nagy sajnálatunkra az idő mindig kedvezőtlen volt és így többi nevezetéseit nem tekinthetjük meg. Nem az állatkeret, sem a híres botanikus keret. Hanem kárpótlunk magunkat azzal, hogy újból bementünk a domba s ott majdnem sítét estig imádkoztunk, elmékedtünk és bámultuk a templom nagyszerűségét.

(Folyt. köv.)

KÜLÖNFÉLEK.

— *Az erdélyi róm. kath. irod. társulat választmánya f. hó 18-án (szerdán) d. u. 5 órakor a szokott helyiségben gyűlést tart, melyre a tagokat tisztelettel meghívja*

— **Személyzeti.** Püspök urunk *Gagygy György* gyeryőszentmiklósi segédlelkész *Kidrey* lelkésznek, helyébe pedig *Bíró Kálmán* szatmári egyházmegyei áldozó-papot nevezte ki.

— **Nosztifikálás.** A budapesti p. magyar tudomány egyetem hittudományi kara *Hirschler József* római bölcsész-és hittudor, kolozsvári szemináriumi régensnek külföldön szerzett oklevelét honosítva, öt tudorai sorába felvette.

— **Halálozás.** Igaz részvételt vettük és tesszük közzé a következő gyászjelentéseket: „A nagyenyedi minorita társbáz összes tagjai, úgy a maguk, valamint a magyar Conventualis minorita tanító-rend nevében fájó szívvel tudatják, hogy jó lelki s ritka egyenes jellemmel bíró felejtethetlen testvérünk *Nagyon'iszteendő Rothmüller Sándor Robert* minorita r. áldozópap és okl. r. tanító életének 49-ik évében, hosszas fájdalom szenvedés és a haloklók szentségének áhítatos-példás felvétele után 1903. év február hó 8-án az Urban — a felámadás reményében, — elhunyt. Az engesztelő szentmise-áldozat az elhunyt lelki üdvéért folyó hó 10 é. d. e. 9 órakor leendő, s melynek végeztével a társháztemplomból fog a nagyenyedi sírkertben nyugalomra helyeztetni. Az örök világosság fényeskedjék neki! Nagyenyed, 1903. év február hó 8-án.” — „*Barácsy Julianna* férjhezott *Novák Károly* né, *Barácsy Albert* kir. orsz. fegyintézetű róm. kath. lelkész, *Barácsy Sándor* róm. kath. főgym. tanár, s *Barácsy Lajos* pénzügyigazgatósági számmellenőr, úgy a maguk, valamint közeli és távoli rokonaik nevében, a szív metsző fájdalommal jelenik, hogy a szeretett édes anya, anyós nagyanya és dédanya özv. *Barácsy Mihályné* szül. *Kovács Anna* élete 85. évében, a haloklók szentségeinek felvétele után f. év február 7-én az Urban csendesen elszenderült. A megboldogultnak hült tetemei f. hó 10-én

délután 3 órakor fognak a helybeli róm. kath. temetőben örök nyugalomra fektetni. Az engesztelő szent-mise-áldozat február hó 11-én délelőtt 10 órakor fog a Mindenhatóknak bemutatni. Adj Uram örök nyugodalmat neki és az elenyészelt világozás fényeskedjék neki! Nagyenyed, 1903. február 8. — R. i. p. s.!

— **A budapesti növendék-papság magyar egyházirodalmi iskolája** 1903. évi február hó 15-én *Fogarasy Mihály* erdélyi püspök emlékére a központi papnevelő I. EM. nagyteremében diszünnpélyt rendez, melynek műsora a következő: „1. Vértanúk dala. *Krécsy-Havadi-tól*. Előadja az énekkar. *Zongorán kiséri Rolkó Béla*, II. é. h. b. 2. Előki megnyitó. *Mondja Rogács Ferencz*, IV. é. h. b. 3. Operarészletek *Strauss J.-tól*. Előadja a zenekar. 4. *Fogarasy Mihály* emlékezete. Irta és felolvassa *Slepkovszky János* III. é. h. h. 5. Ünnepi óda. Irta *Milbich Tamás*, II. é. h. b. 6. Szavajja *Korbuly Ignác*, IV. é. h. b. 6. 150. zsolttár. *Thielen-161*. Előadja az énekkar. 7. Előki zárószó. *Mondja Rogács Ferencz* IV. é. h. h. c. Induló. Előadja a zenekar.”

— **A kolozsvári szent. ferenczrendi óvári zárda templomában működő „Szent Antal kenyérel” kezelő kiosztó bizottság** 1902. évi forgalmi kimutatása. Bevételei: 1902. évi január havi persely tartalom 944 kor. 71 fill. Februárban 780 kor. 67 fill., márciusban 750 kor. 91 fill., áprilisban 951 kor. 18 fill., májusban 649 kor. 17 fill., júniusban 859 kor. 57 fill., júliusban 829 kor. 74 fill., augusztusban 625 kor. 46 fill., szeptemberben 880 kor. 54 fill., októberben 918 kor. 42 fill., novemberben 599 kor. 40 fill., decemberben 736 kor. 47 fill., kegyes adományokból 964 kor. 38 fill., *Zalányi Ida* adománya 118 kor. 49 fill., összesen: 10609 kor. 11 fill. Kiadás: 1902. évi január hónap kiosztatott 1992 drb. kenyér 397 k. értékben, februárban 2083 kenyér 387 k. 60 fill. értékben, márciusban 1976 kenyér 379 kor. értékben, áprilisban 2080 kenyér 414 kor. 20 fill. értékben, májusban 1547 kenyér 305 kor. 40 fill. értékben, júniusban 1510 kenyér 295 kor. 20 fill., júliusban 1444 kenyér 279 kor. 20 fill. értékben, augusztusban 1227 kenyér 243 kor. 40 fill. értékben, szeptemberben 1630 kenyér 310 kor. 20 fill. értékben, októberben 1675 kenyér 320 kor. 40 fill. értékben, novemberben 1382 kenyér 266 kor. 20 fill. értékben, decemberben 1515 kenyér 294 kor. értékben. Összesen: 20061 kenyér 3891 kor. 80 fill. értékben. 1902 évi január hónap segélyezésekre 410 kor. 90 fill., februárban 462 kor. 44 fill., márciusban 418 kor. 24 fill., áprilisban 477 kor. 15 fill., májusban 296 kor. 98 fill., júniusban 532 kor. 26 fill., júliusban 496 kor. 46 fill., augusztusban 428 kor. 11 fill., szeptemberben 442 kor. 74 fill., októberben 495 kor. 34 fill., novemberben 451 kor. 91 fill., decemberben 433 kor. 98 fill. Templomi célokra kiadatik 1167 kor. 82 fill., *Zalányi Ida* szegényeinek 118 kor. 49 fill., Pénztári maradvány 84 kor. 49 fill. Összesen: 10609 kor. 11 fill. — **Mérleg-Számla.** Tartozik: 1902. évi dec. 31. M. évi egyenlegért *Zalányi Idának* 2861 kor. 65 fill., perselyszámának 9526 kor. 24 fill., kegyes adományok számlájának 964 kor. 38 fill., *Zalányi Idának* adományokért 118 kor. 49 fill., Összesen: 13470 kor. 76 fill. Követel: 1902. évi dec. 31. kenyér számlától 3891 kor. 80 fill., templomi kiadások számlájától 1167 kor. 82 fill., Vegyes kiadások 5346 kor. 51 fill., *Zalányi Idától* lemondott követeléseiert 2980 kor. 14 fill., Egyenleg pénztári maradvány 84 kor. 49 fill., összesen: 13470 kor. 76 fill. Kolozsvárt, 1903. évi január hó 1-én.

— **Eladó orgona.** Az abrubbányai róm. kath. templomban lévő 8 változatu, teljesen jó karban lévő orgona jutányos áron eladó. Bővebb felvilágosítással készséggel szolgál az abrubbányai r. k. plebánia hivatal.

— **Pénztári üzenet.** *G. M. H.* — *Karácsonfalva.* A pályázat hirdetési ára 2 kor. 60 fill.

Kiadja: Az erdélyi róm. kath. Irodalmi Társulat. Felelős szerkesztő: **Zlamál Ágost.**
Szerkesztőtársak: **Erőss József, Kárpiss János, Péter János dr., Wagner Sándor.**

Nyomatott *Papp Györgynél* a püsp. lyc. könyvnyomtatóban Gyulafehérvárt.